

O'ZBEKISTON BANK-MOLIYA SEKTORIDA INVESTITSIYA PORTFELINI SAMARALI BOSHQARISH

TKTIYF professor o'qituvchisi

Jo'rayev Sarvar Davlat o'g'li

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada O'zbekiston bank-moliya sektorida investitsiya portfelini samarali boshqarishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi tijorat banklarida investitsiya portfeli tarkibini optimallashtirish, risk va daromadlilik o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash hamda moliyaviy barqarorlikni oshirishga qaratilgan samarali boshqaruv mexanizmlarini ishlab chiqishdan iborat.

Kalit so'zlar. Investitsiya portfeli, bank-moliya sektori, risklarni boshqarish, diversifikatsiya, rentabellik, moliyaviy barqarorlik, tijorat banklari.

Kirish. Bugungi kunda global moliya bozorlarida kuzatilayotgan beqarorlik, moliyaviy instrumentlarning murakkablashuvi hamda risk omillarining kuchayishi bank-moliya sektorida investitsiya faoliyatini samarali tashkil etish va boshqarish masalasini dolzarb ilmiy-amaliy muammo sifatida kun tartibiga olib chiqmoqda. Xususan, tijorat banklarining investitsiya portfellarini oqilona shakllantirish va boshqarish nafaqat banklarning daromadlilikini oshirish, balki ularning moliyaviy barqarorligi, likvidligi hamda uzoq muddatli rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston bank-moliya sektorida so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli institutsional va tarkibiy islohotlar, bank tizimini liberallashtirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish hamda xalqaro moliyaviy standartlarga moslashuv jarayonlari investitsiya faoliyatining yangi bosqichga ko'tarilishiga xizmat qilmoqda. Bunday sharoitda banklarning investitsiya portfeli tarkibi, aktivlar tuzilmasi va risklarni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish masalalari alohida ilmiy tadqiqotni talab etadi.

Shu bilan birga, bank investitsiya portfellarida risk va daromadlilik o'rtasidagi optimal nisbatni ta'minlash, aktivlarni diversifikatsiya qilish darajasi, bozor kon'yunkturasiga moslashuvchanlik hamda strategik boshqaruv qarorlarining samaradorligi hali ham yetarli darajada chuqur o'rganilmagan. Amaliyotda ayrim banklarda investitsiya portfeli tarkibining yetarli darajada muvozanatlanmaganligi, risklarni baholash mexanizmlarining cheklanganligi va boshqaruv qarorlarining uzoq muddatli strategiya bilan to'liq uyg'unlashmaganligi kuzatilmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda O'zbekiston bank-moliya sektorida investitsiya portfelini samarali boshqarish masalalarini ilmiy asosda o'rganish maqsadida kompleks va tizimli yondashuv qo'llanildi. Tadqiqot jarayonida investitsiya portfelini shakllantirish va boshqarishning nazariy asoslari, zamonaviy konsepsiyalari hamda amaliy mexanizmlarini tahlil qilishga qaratilgan umumilmiy va maxsus iqtisodiy metodlardan foydalanildi. Tadqiqotning dastlabki bosqichida ilmiy abstraksiya, tahlil va sintez, induksiya va deduksiya usullari orqali investitsiya portfeli boshqaruvining mohiyati, tamoyillari va rivojlanish tendensiyalari o'rganildi. Ushbu metodlar bank investitsiya faoliyatining nazariy modelini shakllantirish va asosiy tushunchalarni tizimlashtirish imkonini berdi.

Asosiy qism. 1. O'zbekiston bank-moliya sektorida investitsiya portfellarining shakllanishi va tarkibiy tahlili. So'nggi yillarda O'zbekiston bank-moliya sektorida investitsiya faoliyati hajmining izchil o'sishi kuzatilmoqda. Tijorat banklari aktivlarining umumiy tarkibida investitsiya portfellarining ulushi ortib borayotgani banklarning an'anaviy kreditlashdan tashqari daromad manbalarini kengaytirishga intilayotganligini ko'rsatadi.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2019–2024 yillar davomida tijorat banklari investitsiya aktivlarining umumiy hajmi barqaror o'sish tendensiyasiga ega bo'lib, ularning bank aktivlaridagi ulushi o'rtacha 12–18 foiz oralig'ida shakllangan. Investitsiya portfellarining asosiy qismini davlat qimmatli qog'ozlari, korporativ

obligatsiyalar, banklararo moliyaviy instrumentlar hamda uzoq muddatli strategik investitsiyalar tashkil etmoqda.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, davlat qimmatli qog'ozlari bank investitsiya portfellarida nisbatan past risk va barqaror daromadlilik manbai sifatida ustunlik qilmoqda. Shu bilan birga, korporativ qimmatli qog'ozlar ulushining ortishi banklarning bozor risklariga nisbatan sezgirlikni kuchaytirayotgan omil sifatida namoyon bo'lmoqda.

2. Investitsiya portfelining daromadlilik va risk ko'rsatkichlari tahlili

Bank investitsiya portfellarini samarali boshqarishda daromadlilik va risk o'rtasidagi optimal nisbatni ta'minlash muhim hisoblanadi. Tadqiqot doirasida tijorat banklarining investitsiya portfellarida o'rtacha yillik daromadlilik darajasi 8–14 foiz oralig'ida shakllanganligi aniqlangan. Mazkur ko'rsatkichlar asosan portfel tarkibidagi instrumentlar turiga, muddatiga hamda bozor kon'yunkturasiga bog'liq bo'lgan.

Risk ko'rsatkichlarini baholashda investitsiya portfelining variatsiya koeffitsienti va dispersiya ko'rsatkichlaridan foydalanildi. Hisob-kitoblarga ko'ra, diversifikatsiya darajasi yuqori bo'lgan banklarda portfel riskining o'rtacha darajasi 15–20 foizga kamayganligi kuzatildi. Bu holat investitsiya portfelini diversifikatsiya qilish banklar uchun muhim risklarni boshqarish vositasi ekanligini tasdiqlaydi.

Shuningdek, ayrim banklarda investitsiya portfelining yuqori darajada muayyan instrumentlarga jamlanganligi risklarning ortishiga olib kelayotganligi aniqlandi. Bunday holatlar, ayniqsa, uzoq muddatli va likvidligi past aktivlar ulushi yuqori bo'lgan portfellarda kuzatilmoqda.

3. Investitsiya portfeli va bank moliyaviy barqarorligi o'rtasidagi bog'liqlik

Tadqiqot natijalari investitsiya portfelining samarali boshqarilishi banklarning moliyaviy barqarorligi ko'rsatkichlariga bevosita ta'sir ko'rsatishini ko'rsatdi. Xususan, investitsiya portfelidan olinadigan daromadlarning oshishi banklarning sof foydasini ko'paytirish bilan birga kapital yetarliligi va likvidlik ko'rsatkichlarining mustahkamlanishiga xizmat qilmoqda.

Statistik tahlillar shuni ko'rsatadiki, investitsiya portfeli daromadliligi yuqori bo'lgan banklarda kapital yetarliligi ko'rsatkichi o'rtacha 1,2–1,5 baravar yuqori bo'lgan. Bu holat investitsiya faoliyatining bank barqarorligidagi strategik ahamiyatini tasdiqlaydi.

Biroq, investitsiya portfeli boshqaruvida risklarni yetarli darajada hisobga olmaslik bank moliyaviy holatining beqarorlashuviga olib kelishi mumkin. Shu sababli, investitsiya faoliyatini strategik rejalashtirish va risklarni tizimli boshqarish banklar uchun ustuvor vazifa hisoblanadi.

4. Investitsiya portfelini samarali boshqarish yo'nalishlari

O'tkazilgan statistik va tahliliy tadqiqotlar asosida O'zbekiston bank-moliya sektorida investitsiya portfelini samarali boshqarish quyidagi asosiy yo'nalishlar orqali ta'minlanishi mumkinligi aniqlandi:

- investitsiya portfelini yuqori darajada diversifikatsiya qilish;
- risklarni aniqlash va baholashning zamonaviy usullarini joriy etish;
- investitsiya qarorlarini qabul qilishda uzoq muddatli strategik yondashuvni kuchaytirish;
- portfel tarkibini bozor sharoitlariga mos ravishda muntazam qayta ko'rib chiqish.

Mazkur yo'nalishlar banklarning investitsiya faoliyatini yanada samarali tashkil etish va moliyaviy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Xulosa. O'tkazilgan tadqiqot natijalari O'zbekiston bank-moliya sektorida investitsiya portfelini samarali boshqarish banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash, daromadlilikni oshirish va risklarni kamaytirishda muhim strategik omil ekanligini ko'rsatdi. Tadqiqot davomida investitsiya portfellarining shakllanish xususiyatlari, tarkibiy tuzilmasi hamda ularning bank faoliyati samaradorligiga ta'siri kompleks tarzda tahlil qilindi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, tijorat banklari investitsiya portfellarida davlat qimmatli qog'ozlari va nisbatan past riskli moliyaviy instrumentlar ustunlik qilmoqda. Biroq, portfel tarkibining yetarli darajada diversifikatsiya qilinmaganligi ayrim banklarda risklarning ortishiga va daromadlilikning barqaror bo'lmasligiga olib kelmoqda. Shu bois, investitsiya portfeli tarkibini optimallashtirish va risk–daromadlilik nisbatini muvozanatlash dolzarb vazifa hisoblanadi.

Empirik tahlil natijalari investitsiya portfelini samarali boshqarish banklarning sof foydasi, kapital yetarliligi va likvidlik ko'rsatkichlariga ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqladi. Diversifikatsiya darajasi yuqori bo'lgan banklarda risk ko'rsatkichlarining pasayishi va moliyaviy barqarorlikning mustahkamlanishi kuzatildi. Bu holat investitsiya faoliyatini strategik boshqarish zarurligini ilmiy jihatdan asoslab beradi. Umuman olganda, O'zbekiston bank-moliya sektorida investitsiya portfelini samarali boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish bank tizimining raqobatbardoshligini oshirish, moliyaviy resurslardan samarali foydalanish hamda uzoq muddatli iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari bank investitsiya siyosatini takomillashtirish va ilmiy-amaliy qarorlar qabul qilishda metodologik asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning 2022–2026 yillarga mo'ljallangan Taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent, 2022.

2. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Bank tizimi faoliyati bo‘yicha yillik hisobotlar. – Toshkent, 2019–2024 yillar.
3. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Pul-kredit siyosatining asosiy yo‘nalishlari. – Toshkent, tegishli yillar.
4. Fabozzi, F.J. Investment Management. – New Jersey: Pearson Education, 2016.